

OLUMSUZ KUTUPLANMA ÖGELERİNİN LİSANS BAĞLAMLARINA ANLAM BİLİMSEL YAKLAŞIMLAR

Ahmet Naim ÇİÇEKLER* - Ayşe Büşra YAKUT-KUBAŞ**

Özet

Olumsuz kutuplama ögesi (OKÖ) doğal dillerde yaygın bir biçimde görülen, ortaya çıkması için genellikle olumsuz biçim birimlerine ihtiyaç duyan bağımlı dilsel unsurlar olarak tanımlanmaktadır. Olumsuzluk ifadelerinin açıkça yer aldığı durumlar dışında OKÖ'ler soru ve şart cümleleri gibi yapılarda da yer yer kendini göstermektedir. OKÖ'ler Türkçede genellikle olumsuzluk ifadelerinde, evet-hayırlı soru cümlelerinde ve nadiren şart cümlelerinin öncüllerinde gözlemlenmekte olup derlem temelli bir incelemeye dayanan sınırlı sayıda çalışmaya da bunların konu edildiği görülmektedir. Bu çalışmada; OKÖ'ler konusunda anlam bilimi temelli yaklaşımları temel alan bir alan yazını taraması yapılarak Klima, Ladusaw, Zwarts, Giannakidou gibi araştırmacıların çoğunlukla İngilizcede ortaya koydukları anlam bilimsel analizlere odaklanılmakta ve Zidani-Eroğlu, Aygen-Tosun, Besler, Kelepir, Görgülü gibi araştırmacıların Türkçeye dair yaptıkları analizler de özetlenerek OKÖ'lerin neden belirli bağlamlara duyarlı olduğu, aynı dil içinde gösterdikleri farklılıklar ile farklı dillerdeki tipolojik gruplandırılmalarda oynadıkları roller konularında araştırmacılara bir bakış açısı sunmak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Olumsuz kutuplanma ögeleri, olumsuzluk, aşağı doğru gerektirim, anlam bilimi, lisans bağlamları.

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, acicekler@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1585-2498.

** Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Dilbilim Bölümü, busra.yakut@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4149-6551.

SEMANTIC APPROACHES TO THE LICENSING ENVIRONMENTS OF NEGATIVE POLARITY ITEMS

Abstract

A Negative Polarity Item (NPI) is a widely attested linguistic object that is canonically licensed in negative environments. In addition to classical negative contexts, NPIs are also attested within questions and protasis of conditionals. Turkish NPIs have been the subject matter of a number of limited corpus-based studies and the following licensing environments have been noted: (i) negative-marked clauses (ii) yes-no questions and (iii) protasis of conditionals. The aim of this study is to review the related literature on semantic conditions on NPI licensing phenomenon by summarizing the studies based on English (Klima, Ladusaw, Zwarts and Giannakidou) and the studies on Turkish (Zidani-Eroğlu, Aygen-Tosun, Besler, Keleşir and Görgülü), and thus we try to draw a coherent characterization of the potential NPI triggers across languages and also within the same language.

Keywords: Negative polarity items, negation, downward entailing, semantics, licensing environments.

Giriş

Olumsuz Kutuplanma Ögesi (OKÖ) (*negative polarity item*), doğal dil-lerde oldukça yaygın bir şekilde görülen ve ortaya çıkabilmek için başka bir unsurun bulunmasını gerektiren bağımlı dilsel unsurlardır (Ladusaw, 1980). OKÖ'ler genellikle olumsuzluk (*negation*) ifade eden yapılarda kullanılmak-la beraber, olumsuzluk içermeyen bağlamlarda da ortaya çıkmaktadır. De Zwart'ın (1998) da belirttiği gibi “uygun bir lisanslayıcının kapsamında” (*in the scope of an appropriate licenser*) kullanılabilen bu dilsel birlikler isim öbeği (İÖ), fiil, zarf, odak parçacığı (*focus particle*) gibi yapısal, küçültücü-ler (*minimizers*¹) gibi asgari miktar belirten anlamsal gruplara ait olabilirler. İngilizcedeki *any* ve *ever* (1-2), Flemenkçedeki *ook maar iets* “anything” (3) ve Türkçedeki *hiç kimse* “anybody” (4) ve *asla* “ever” (5) bu ögelere örnek olarak verilebilir²:

- (1) a. Bill didn't buy *any* book.
b. *Bill bought *any* book.
- (2) a. John hasn't *ever* seen Harry Potter.
b. *John has *ever* seen Harry Potter.

¹ Bu unsurlara ilk dikkat çeken kaynak Fauconnier, 1975'tir.

² Makaledeki örneklerde olumsuzluk ifadeleri italik yazılmış, lisanslayıcı unsurlar koyu harf ile vurgulanmıştır.

- (3) a. **Niemand** heeft *ook maar iets* gezien. Nobody has even something seen “Hiç kimse hiçbir şey görmedi.”
 b. *Jan heeft *ook maar iets* gezien.
 * “John hiçbir şey gördü.”
- (4) a. Bunu *asla* kabul **etmiyorum**.
 b. *Bunu *asla* kabul ediyorum.
- (5) a. *Hiç kimse* **gelmedi**.
 b. *Hiç kimse geldi.

Yukarıdaki OKÖ’leri lisanslayan bağlamların en belirgin özelliği, olumsuzluk ifadesinin açıkça cümle içinde yer almasıdır. Açık olumsuzluk ifadeleri her ne kadar OKÖ’lerin ortaya çıkabilmesi için ana lisans atayan unsur (*licenser*) olsa da evrensel niceleyici öbeğinin başı olduğu ilgi cümlecikleri (6a), şart cümlelerinin öncülleri (7a), karşıtlık yüklemelerinin nesnesi görevindeki cümleler (8a), *only* “sadece” gibi odak parçacığı içeren cümleler (9a), karşılaştırma cümleleri (10a) ve soru cümleleri (11a) de farklı dillerde bu birlikleri lisanslayabilmektedir.

- (6) a. Everyone who knows *a damn thing* about English knows that it’s an SVO language.
 b. *Someone who knows *a damn thing* about English knows that it’s an SVO language.
- (7) a. If you steal *any* food, they’ll arrest you.
 b. *If you steal food, they’ll *ever* arrest you
- (8) a. He refused to *budge an inch*.
 b. *He promised to *budge an inch*.
- (9) a. Only John has a hope *in hell* of passing.
 b. *Even John has a hope *in hell* of passing.
- (10) a. He was taller than we *ever* thought he would be.
 b. *He was so tall that we *ever* thought he would bump his head.
- (11) a. Have you *ever* met George?
 b. *You have *ever* met George (M.C. Linebarger, 1987, s. 328-329).

Türkçede OKÖ’nün olumsuzluk içermeyen lisans bağlamları birkaç çalışmada kısıtlı alanda ele alınmıştır. Keleşir (2001) cümlesel olumsuzluk ifadesi

dışında sıfatsal *-sIz*'ın isim olan OKÖ'ye gelerek onu lisansladığını belirtirken Zidani-Eroğlu (1997) ve Besler (2000) *-mI* soru ekinin ana cümleminde imlenmesi şartıyla OKÖ'lerin evet-hayır soru cümlelerinde de lisanslanabildiğini ifade etmiştir³.

(12) Biz bu ülkeye *hiçbir şey-siz* geldik. (Kelepir, 2001, s. 161).

- (13) a. Hiç yurtdışına çıktın **mı**?
b. Kafede bizi *hiç kimse* gördü **mü**?
c. Pandemide *kimseyle* buluştunuz **mu**?

Kelepir (2001) 13b'de *hiç kimse*'nin evet-hayır soru cümlelerinde kullanılmasının bazı konuşmacılar tarafından dil bilimsel bulunmadığını belirterek *hiç kimse* ile *kimse* arasındaki ayrıma dikkat çekmiştir. *Kimse*'nin eskiden belgisiz bir isim (*indefinite noun phrase*) olarak kullanıldığını, fakat günümüzde bu kullanımının neredeyse yok olduğunu ve *kimse*'nin tamamıyla bir OKÖ'ye dönüştüğünü savunmuştur. Buna karşın Görgülü (2019), yaptığı derlem taramasındaki verilere dayanarak *kimse*'nin hâlâ belgisiz bir isim olarak olumlu cümlelerde kullanıldığını iddia etmiştir (krş. Yanılmaz, 2009).

- (14) a. Fransızca *gourment*, yemekten içmekten anlayan *kimse* anlamındadır.
b. Sadece çok az *kimse* buna uymuştur.

(Görgülü, 2019, s. 736)

Türkçede olumsuzluk içermeyen lisans ortamlarından bir diğeri şart cümlelerinin öncülleridir. Zidani-Eroğlu (1997), Aygen-Tosun (1998), Kelepir (2001) bu dilsel yapılarda OKÖ'nün lisanslanmadığını söylerken Görgülü (2017) *kimse* ile *hiç kimse* arasındaki ayrımın altını tekrar çizmiş ve genelde birbirinin değişkesi olarak görülen bu iki OKÖ'nün lisans koşullarının ayrıldığını, *kimse*'nin şart cümlelerinin öncüllerinde dil bilimsel olduğunu ileri sürmüştür (15c).

- (15) a. **Hiç kimseyi gör-ür-se-n* bana haber ver (Kelepir, 2001, s. 124).
b. *Eğer Ali *kimseyi gör-dü-yse*, bana haber ver (Zidani-Eroğlu, 1997, s. 138).
c. Beğenen *kimse* varsa beni eklesin (Görgülü, 2017, s. 55).

Görgülü'nün (2017) çalışmasında verdiği örnek cümleler üzerinden *kimse*'nin şart cümlelerinde kullanıldığını göstermesi alana katkı sağlamaktadır.

³ *-mI* soru ekinin cümlede yüklem dışındaki ögelerden sonra geldiği durumlarda OKÖ lisansı hakkında bk. Kesici, 2019.

Bunun yanında, söz dizimsel olarak aynı kategoriye ait ve İngilizceye çevirileri *anyone* olmakla birlikte, *kimse* ile *hiç kimse*'yi Türkçede birbirlerinin değişkeni olarak görmek hatadır. Farsçadan dilimize giren *hiç* zarfı ve *kimse* zamirinin birleşmesiyle oluşan bu zamirin TDK *Türkçe Sözlük*'te anlamı “bir kişi bile, kimsecik” olarak verilirken *kimse* ise “herhangi bir kişi, kim olduğu bilinmeyen kişi” şeklinde tanımlanmaktadır. Dolayısıyla iki farklı dilsel birliği İngilizce çevirilerinden hareketle birbirinin serbest karşılığı (*free variant*) olarak görmek Türkçe açısından bir hatadır.

Görüldüğü üzere Türkçede OKÖ, cümlede ses bilimsel olarak açık imlemeye (*overt-marking*) sahip bir olumsuzluk ifadesi olmadığı durumlarda da geniş bir dağılım sergilemektedir. OKÖ'nün lisanslandığı tüm bağlamları bütünsel olarak açıklama yeterliliğine sahip bir analiz öne sürmeyi amaçlayan araştırmacılar, doğal dil gramerindeki hangi alan ya da alanların OKÖ'nün lisansından sorumlu olduğunu saptamaya odaklanmışlardır.

Klima'nın (1964) ilk ve belirleyici çalışmasından günümüze OKÖ'nün lisans bağlamları geniş çaplı bir şekilde ele alınmıştır. Alan yazınına bakıldığında anlam bilimsel yaklaşımlara ağırlık verildiği görülmektedir. Biz bu makalede, Klima'nın “afektif” diye adlandırdığı lisansör ortamlarının anlamsal ortaklığını bulma üzerinde duran Ladusaw'ın (1980) “aşağı-doğru gerektirim” (*downward-entailingness*) ile Zwart'ın (1995) ve Giannakidou'nun (1998) “veridikal olmama” (*nonveridicality*) kavramlarını özetleyeceğiz.

1. OKÖ Lisansına Anlam Bilimsel Yaklaşımlar

Ladusaw (1980), İngilizceki kutuplanma öğelerinin dağılımını açıklamak için *Montague Grameri*⁴ temelli bir analiz ortaya koymakta ve cümlelerin yüzey yapısını (*surface structure*) baz alarak modal-teorik anlam bilimsel bir bileşenle doğruluk koşullu anlamlarına (*truth-conditional meaning*) ulaşmaktadır. OKÖ'ler belli anlam bilimsel fonksiyonları olan öğeler tarafından tetiklenir ve o öğelerin anlamsal alanlarında lisans alabilirler. Diğer bir deyişle, bu yaklaşıma göre OKÖ'nün lisanslanıp lisanslanamayacağını belirleyen ölçüt, cümle kurulumundan ziyade bu tetikleyici öğelerin (*triggers*⁵) anlam bilimsel fonksiyon özellikleri ile kutuplanma-duyarlı ögenin öngörülen doğal kapsam (*inherent scope*) özelliğidir. Ladusaw'ın savına göre olumlu kutuplanma ögesi (*positive polarity item*) ile olumsuz kutuplanma ögesi (*negative polarity item*) arasındaki fark şuna dayanır: İlki olumsuzluk üzerinde geniş kapsam alabilirken ikincisi olumsuzluğun altında dar kapsam almak zorundadır.

⁴ Montague Grameri, adını mantıkçı Richard Montague'den alan yüklem mantığına (*predicate logic*) ve lambda hesabına (*lambda calculation*) dayanan matematiksel bir anlam bilimi yaklaşımıdır.

⁵ Ladusaw (1980) bu terimi Klima'dan (1964) almıştır.

Sadece olumsuz bağlamlarda lisanslanan bir grup OKÖ varken *any* gibi unsurların dağılımı olumsuzluk içeren bağlamlarını aşmakta; bu unsur, sorularda (*questions*), evrensel niceleyicinin kısıtlayıcı isim katılanı (*restrictor NP of the universal quantifier*) ve şart cümleleri (*if-clauses*) gibi olumsuzluk içermeyen cümlelerde de görülebilmektedir. Klima'nın (1964) *any*'nin bulunabildiği, tüm bu bağlamları kapsayan bir terim olarak "afektif" özelliğini ileri sürdüğünü belirtmiştik. Bağlamsal analizi tanımdan açıklayıcılığa taşımayı amaçlayan Ladusaw (1980) ise Klima'nın "afektif" diye adlandırdığı bağlamların altında ortak bir anlam bilimsel özellik yattığını iddia etmiştir: aşağı gerektirimsellik (*downward-entailingness*).

(16) Ladusaw'ın (1980) Lisans Koşulu:

a ancak ve ancak aşağı gerektirimli (downward-entailing) ise kapsamı altındaki olumsuz kutuplanma ögeleri için bir tetikleyici olabilir.

- (i) Ancak ve ancak her X, Y için eğer $X \subseteq Y, f(X) \subseteq f(Y)$ ise o f fonksiyonu yukarı gerektirimseldir.
- (ii) Ancak ve ancak her X, Y için eğer $X \subseteq Y, f(Y) \subseteq f(X)$ ise o f fonksiyonu aşağı gerektirimseldir.

Küme teorisi terimleriyle ifade edilen yukarıdaki tanıma göre bir fonksiyon yukarı doğru gerektirimseliyse bir kümeden ancak bir üst kümeye çıkarım mümkündür (17); aşağı gerektirimseliyse bir kümeden ancak bir alt kümeye çıkarım mümkündür (18).

(17) Ali kırmızı bir ceket giydi. $[[\text{ceket}]] \supseteq [[\text{kırmızı bir ceket}]]$
 \square Ali bir ceket giydi.

(18) Ali dil bilimini sevmiyor. $[[\text{fonetik}]] \subseteq [[\text{dil bilimi}]]$
 \square Ali fonetiği sevmiyor.

Few students like linguistics. $[[\text{syntax}]] \subseteq [[\text{linguistics}]]$
 \square Few students like syntax. (Giannakidou, 2011, s. 1669)

(17)'deki olumlu fiil cümlesinde Ali'nin kırmızı bir ceket giydiği bilgisinin doğruluğu Ali'nin ceket giydiği bilgisinin doğruluğunu gerektirmektedir. "Ceket", "kırmızı bir ceket" ifadesinin bir üst kümesine işaret ettiği için olumlu epistemik cümleler "yukarı gerektirimsel"dir denebilir (bk. Şema 1). Buna karşın, (18)'deki olumsuzluk ifadesi içeren cümlede, Ali'nin dil bilimini sevmeyişini bildiren önerme doğru ise, Ali'nin fonetiği sevmeyişini önermesi de otomatik olarak doğru olacaktır. Burada "fonetik" "dil bilimi"nin bir alt kümesi olduğu için, olumsuz cümlelerin "aşağı gerektirimsel" olduğu sonucuna varılır (bk. Şema 2).

Şema 1: Yukarı Gerektirim

Şema 2: Aşağı Gerektirim

Buna göre Türkçedeki olumsuzluk ifadesi *-mA* aşağı gerektirimli bir fonksiyondur denebilir. Benzer şekilde, olumsuz sözcük *değil* ve varlıksal olumsuzluk ifade eden *yok* da aşağı gerektirimli bir ortam oluşturmaktadır.

(19) Yusuf öğrenci değil.

[[çalışkan öğrenci]] \subseteq [[öğrenci]]

□ Yusuf çalışkan bir öğrenci değil.

(20) Bu bahçede ekili sebze yok. [[salatalık]] \subseteq [[sebze]]

□ Bu bahçede ekili salatalık yok.

Alan yazınında Ladusaw'ın aşağı gerektirim üzerine kurduğu bu anlam bilimsel analizinin bazı çıkmazlarından bahsedilmektedir. OKÖ'ler gerek aynı dil içinde gerekse farklı dillerde aşağı gerektirimli bağlamların hepsinde lisanslanamaz. İngilizcede *any*, *few*'in kapsamında lisans alabilirken Flemence'de *ook maar iets*, *weinig*'in (İng. *few*) değil *niemand*'ın (İng. *nobody*) kapsamında lisans alır (3a). Buradan, aşağı gerektirim kavramının aynı dil içindeki OKÖ'lerin lisans durumlarını bütünleşik bir şekilde açıklayamadığı görülmektedir. Zwarts (1993) aşağı gerektirimli fonksiyonlara iki alt küme ekleyerek "antiaditif"⁶ ve "antimorfik"⁷ fonksiyonların kavramsal tanımlarını yapar. Antiaditif fonksiyonlar aşağı gerektirimli fonksiyonların alt kümesiyken antimorfik fonksiyonlar antiaditif fonksiyonların alt kümesini oluşturur. Hangi ortamda lisanslandığına bağlı olarak Zwarts OKÖ'yü üç gruba ayırır (ayrıca bk. van der Wouden, 1997).

6 Birinci iki koşullu De Morgan kuralını karşılar:

$$f(XUY) \leftrightarrow f(X) \cap f(Y)$$

$$f(X) \cup f(Y) \rightarrow f(X \cap Y)$$

7 De Morgan bağıntılarının dördünü de karşılar:

$$f(XUY) \leftrightarrow f(X) \cap f(Y)$$

$$f(X) \cup f(Y) \leftrightarrow f(X \cap Y)$$

- (21) a. Zayıf OKÖ (Weak NPIs): Aşağı gerektirimli ifadeler.
 b. Güçlü OKÖ (Strong NPIs): Antiaditif ifadeler.
 c. Süper güçlü OKÖ (Superstrong NPIs): Antimorfik ifadeler.

Antimorfik ifadeler klasik anlamda açık bir olumsuzluk barındıran ifadeleri kapsarken (örneğin Türkçedeki olumsuz yüklem, İngilizcedeki *not*), onun bir üst kümesini işaret eden antiaditif ifadeler ise olumsuz niceleyicileri (*negative quantifiers*) ve *without* vb. ifadeleri kapsar. Bu ayrıma göre İngilizcedeki *any* zayıf-OKÖ sınıfına girerken Flemenkçedeki *ook maar iets* güçlü-OKÖ sınıfına girer, çünkü kapsamı altında lisans aldığı unsur *niemand* antiaditiftir (Giannakidou, 2011). Türkçede ise klasik anlamda sadece yüklemde imlenen bir olumsuzluk ifadesi ile lisanslanan *sakın*, *katiyen* ve *asla* süper-güçlü OKÖ'ler sınıfına girmektedir.

Ladusaw'ın anlam bilimsel analizi dillerdeki farklı OKÖ dağılımlarını yansıtamadığı gibi bu ifadelerin lisanslanmasını öngördüğü bazı durumlarda da aşırı genelleme (*overgeneralization*) hatasına düşmektedir. Örneğin, evrensel niceleyici belirleyicisi *every*'nin kısıtlayıcı öbeği (*restrictor phrase*) bir aşağı gerektirim bağlamıdır ve *any*'yi lisanslar, fakat yine anlamsal olarak evrensel niceleyici belirleyicisi olan *each* "her bir" ve *both* "her iki" kısıtlayıcı öbeklerinde *any*'yi lisanslamaz (Giannakidou, 1998):

- (22) {**Every** student/the students} who saw **anything** reported to the police.
 a. */?/?Each student who saw anything reported to the police.
 b. */?/?Both students who saw anything should report to the police.

Ladusaw'ın ve akabinde Zwarts'ın (1993) ilettilmiş aşağı gerektirimli analizine karşıt bir başka argüman da aşağı gerektirimli olmayan (*non downward-entailingness*) bağlamlarda lisanslanan OKÖ'den gelmektedir. Soru tümcecikleri farklı dillerde OKÖ'nün lisans alabildiği bağlamların bir kısmını oluşturur ve bu bağlam aşağı gerektirimli değildir. Örneğin (23)'de, *Huzur*, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın kitaplarından biri olduğu için yukarı gerektirimden yani alt kümeden üst kümeye çıkan bir gerektirimden söz edilebilmektedir. Buna karşın soru cümleleri, olumsuz cümleler gibi gerektirimin yönünü aşağıya çeviren anlamsal ortamlarsa (24a)'daki cümlenin (24b)'yi gerektirmesi beklenmektedir. Fakat bir kişi (24a)'yı (24b)'yi kastetmeden, birbirinden bağımsız olarak, aklında belirli bir Ahmet Hamdi kitabı olmadan da sorabilir; yani böyle bir gerektirim söz konusu değildir. Soru cümleleri aşağı gerektirimli olmadığı için antiaditif ve antimorfik de olamaz. Bu yüzden bu üç kavrama bağlı bir analiz OKÖ'nün bu ortamdaki dağılımını kapsayan bir açıklama sunmakta yetersiz kalmaktadır.

- (23) a. Kaan *Huzur*'u okudu.
 b. Kaan *Ahmet Hamdi Tanpınar*'ın bir kitabını okudu.
- (24) a. Kaan *Ahmet Hamdi Tanpınar*'ın bir kitabını okudu mu?
 b. Kaan *Huzur*'u okudu mu?

Soru cümlelerinin yanı sıra farklı dillerde OKÖ aşağı gerektirimli olmayan şu bağlamlarda da görülmektedir: Kipsel fiiller (*modal verbs*), önermesel tutum fiillerinin dilek kipindeki tümleçleri (*subjunctive complements of propositional attitudes*), alışkanlık görünüşleri (*habituals*) ve ayrıklık yapıları (*disjunction*). Zwarts (1995) ve Giannakidou (1998) OKÖ'nün lisans aldığı tüm bu bağlamları birleşik bir şekilde açıklayan anlam bilimsel kavramın “veridikol olmama” (*nonveridical*) olduğunu iddia etmektedir. Veridikol olmama özelliği olumsuzluk içeren veya içermeyen, aşağı gerektirimli veya gerektirimsiz lisans bağlamlarının tamamını içine alan anlam bilimsel bir kavramdır.

Şema 3: OKÖ'nün Anlam Bilimsel Lisans Ortamları

Veridikollik, tanım kümesine (*domain*) cümle alan fonksiyonların özelliğidir. F bir fonksiyon ϕ de bir önerme olsun. Eğer $F\phi$ ϕ 'nün doğruluğunu gerektiriyor (*entail*) ve varsayıyorsa (*presuppose*), F veridikol bir fonksiyondur. Eğer $F\phi$ fonksiyonu altında ϕ 'nün doğruluğu hakkında hiçbir çıkarımda bulunamıyorsak F veridikol olmayan bir fonksiyondur. Veridikol olmayan fonksiyonlar sınıfının içinde olumsuzluk *antiveridikol* olarak adlandırılır, çünkü $DEĞİL \rightarrow \phi$ yanlıştır.

Herhangi bir dil bilimsel öge veridikolse konuşmacı cümlenin doğruluğu hakkında kesin bir yargıya ya da güçlü bir taahhüde sahiptir. Biz eğer Cem'in gittiğini biliyorsak (25a)'nın doğru olduğu varsayılır. Buna karşın (25b)'deki cümlede Cem'in gittiğine dair bir taahhüde sahip değiliz. Burada söz konusu, ancak konuşmacının isteğinin o yönde olduğudur:

- (25) a. Cem İstanbul'a gitti.
b. Keşke Cem İstanbul'a gitse.

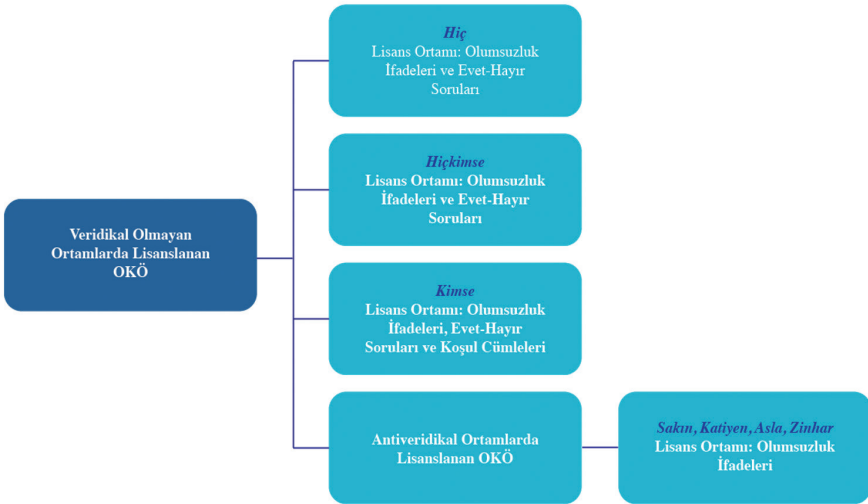
Buradan hareketle şu genellemeye varılabilir: Epistemik tutum ve olgu tümcecikleri veridikal fonksiyon içerirken dilek kipi içeren cümlecikler veridikal olmayan fonksiyonlar içermektedir.

OKÖ'nün geniş bir dağılım gösterdiği evet-hayır soru cümleleri de belirttikleri önermelerin doğruluğunu taahhüt etmek bir yana, doğru olup olmadıklarını sorgular.

- (26) a. Kaan Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Huzur romanını okudu mu?
b. Evet, okudu.
c. Hayır, okumadı.

Yukarıda verilen (26a) sorusunu soran konuşmacı, önermesinin doğruluğu hakkında bir bilgiye sahip değildir. Kaan *Huzur* romanını okumuş da olabilir, okumamış da olabilir. Dolayısıyla soru cümlelerinde güçlü bir doğruluk taahhüdünden bahsedilemez.

Giannakidou, veridikal olmayan bağlamlarda lisanslanan OKÖ'lere "geniş-OKÖ" (*broad NPIs*) derken bu bağlamların bir alt kümesini oluşturan antiveridikal fonksiyonlarla lisanslanan (olumsuzluk ve *-sIz* "without") OKÖ'leri "katı OKÖ" (*strict NPIs*) şeklinde adlandırır. İngilizcedeki *either*, Japonca ve Korecedeki küçültücüler, katı olumsuzluk uyumu (*strict negative concord*) olan dillerdeki olumsuzluk sözcükleri (*n-words*) sadece antiveridikal fonksiyonların altında lisanslanabildikleri için katı-OKÖ sınıfa girmektedir.

Şema 4: Türkçe OKÖ'nün Anlam Bilimsel Lisans Ortamları

Türkçede aşağı gerektirimli olmayan soru cümlelerinde lisanslanan *hiç*, *hiç kimse* ve *kimse* ise yukarıdaki sınıflandırmaya göre “geniş OKÖ” sınıfına dâhil olurken sadece antiveridikal ortamlarda lisanslanan diğer OKÖ’ler “katı OKÖ” sınıfına alınır. Görgülü’nün (2017) de belirttiği gibi, Türkçe OKÖ’nün lisans ortamları da “veridikal olmama” kavramı ile bütüncül bir biçimde açıklanmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada OKÖ’nün lisans bağlamlarına ilişkin dil bilimi literatüründe ortaya konan temel anlam bilimsel yaklaşımlar özetlenmiştir. Bu dilsel birlikler aynı dil içinde farklı dil bilimsel bağlamlarda ortaya çıkan belgisiz ifadelerdir. Ana lisans ortamları olumsuzluk içeren ifadeler olsa da evet-hayır soru cümleleri, şart cümlelerinin öncülleri vb. açık olumsuzluk içermeyen bağlamlarda da gözlemlenmektedir. Alan yazınındaki anlam bilimsel yaklaşımlar lisans bağlamlarının tamamının ortak özelliğini bulmaya odaklanmıştır.

Ladusaw (1980), OKÖ’lerin aşağı gerektirimli ifadelerin anlam bilimsel kapsamında lisanslandığını ifade etmektedir. Olumsuzluk gibi aşağı gerektirimli fonksiyonlar içeren cümleler, kendilerinin bir alt kümesini oluşturan ifadeleri içeren cümlelerin doğruluğunu gerektirirler.

Ladusaw’ın makalesi alanın öncüsü olmuş, kendisinden sonra bu alanda çalışma yapan anlam bilimciler Ladusaw’ın öne sürdüğü aşağı gerektirim yoluyla lisans kavramını geliştirmiştir (Zwarts, 1993; van der Wouden, 1997). OKÖ’ler lisanslandığı cümlenin anlam bilimsel özelliklerine göre üçe ayrılmış; zayıf-OKÖ’nün aşağı gerektirimli ifadelerle, güçlü ve süper güçlü-OKÖ’lerin ise aşağı gerektirimli fonksiyonların alt kümesini oluşturan antiaddif ve antimorfik ifadelerle lisanslandığı belirtilmiştir.

Buna karşılık, Zwarts (1995) ve Giannakiodu (1998), soru cümleleri, kipsel fiiller önermesel tutum fiillerinin dilek kipindeki tümleçleri, alışkanlık görünüşleri ve ayrıklık yapıları gibi belli OKÖ’leri barındıran ortamların aşağı gerektirimli olmaması nedeniyle, anlam bilimsel olarak aşağı gerektirimi de içine alan daha geniş kapsamlı bir kavrama ihtiyaç duyulduğunu ifade etmişlerdir. Yukarıdaki bağlamların veridikal olmadığını gösteren Giannakidou (1998, 2006, 2011), OKÖ’lerin ancak ve ancak veridikal olmayan bağlamlarda lisanslanan belgisiz dilsel birlikler olduğunu savunmuştur. Anlam bilimsel açıdan veridikal olan cümlelerde, konuşmacı, önermesinin doğruluğu hakkında güçlü bir yargıya sahiptir. Veridikal olmayan cümlelerde ise böyle bir taahhütten bahsedilemez.

Sonuç olarak OKÖ’lerin lisans dağılımlarının ortak anlam bilimsel bir kavram ile açıklanması, bu dilsel birliklerin hangi ortamlara duyarlı olduğunun anlaşılmasında önemli mesafe katedilmesine katkıda bulunmuştur. Veri-

dikal olmayan bağlamların kendi içinde sınıflandırılması da aynı dil içinde dağılımsal farklılık gösteren OKÖ'ler ile farklı dillerdeki OKÖ'lerin tipolojik olarak gruplandırılmasında büyük rol oynar. Bu kavram altında gruplandırılan OKÖ'lerin neden belli başlı bağlamlara duyarlı olduğu sorusu, hem art zamanlı dil bilimi çalışmalarında hem de tipoloji çalışmalarında cevabı arana-bilecek bir araştırma sorusudur.

Kaynakça

- Baker, C. L. (1970). Double negatives. *Linguistic Inquiry*, 1, 169-186.
- Besler, D. (2000). *The question particle and movement in Turkish*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Chierchia, G. (2004). Scalar implicatures, polarity phenomena and the syntax/pragmatics interface. *Structures and Beyond: The Cartography of Syntactic Structures 3* (ed. A. Belletti) içinde s. 39-103. Oxford: Oxford University.
- Fauconnier, G. (1975). Pragmatic scales and logical structure. *Linguistic Inquiry* 6, 353-375.
- Giannakidou, A. (1998). *Polarity sensitivity as (non)veridical dependency*. Amsterdam, Netherlands: John Benjamins.
- Giannakidou, A. (2006). Only, emotive factive verbs, and the dual nature of polarity dependency. *Language*, 82, 575-603.
- Giannakidou, A. (2011). Positive polarity items and negative polarity items: variation, licensing, and compositionality. *Semantics: An international handbook of natural language meaning (second edition)* (ed. C. Maienborn, K. von Stechow, ve P. Portner) içinde s. 1660-1712. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Görgülü, E. (2017). Negative polarity in Turkish: from negation to nonveridicality. *Macrolinguistics*, 5(7), 51-69.
- Görgülü, E. (2019). On the functions of two negative sensitive items. *Language and Literature II* içinde s. 43-58. Academician Publisher.
- Kadmon, N. & Landman, F. (1993). Any. *Linguistics & Philosophy*, 16, 353-422.
- Keleş, M. (2001). *Topics in Turkish syntax: clausal structure and scope*. Doktora Tezi. Massachusetts Institute of Technology. Dept. of Linguistics and Philosophy.
- Kesici, A. (2019). *Negative polarity items in Y-N questions*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: ODTÜ.
- Klima, E. (1964). Negation in English. *The Structure of Language* (ed. J. Fodor ve J. Katz) içinde s. 246-323. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Ladusaw, W. (1980). *Polarity sensitivity as inherent scope relations*. New York: Garland.
- Ladusaw, W. (1983). Logical form and conditions on grammaticality. *Linguistics & Philosophy*, 6, 373-392.

- Ladusaw, W. (1996). Negation and polarity items. *The Handbook of Contemporary Semantic Theory* (ed. S. Lappin) içinde s. 321-341. Oxford: Blackwell.
- Linebarger, M.C. (1987). Negative polarity and grammatical representation. *Linguistics & Philosophy* 10, 325-387. <https://doi.org/10.1007/BF00584131>.
- Van der Wouden, T. (1997). *Negative contexts: Collocation, polarity and multiple negation*. Routledge studies in Germanic linguistics. London & New York: Routledge.
- Yanılmaz, A. (2009). *An investigation into the lexical and syntactic properties of negative polarity items in Turkish*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Zidani-Eroğlu, L. (1997). *Indefinite noun phrases in Turkish*. Doktora Tezi, University of Wisconsin-Madison, Madison, WI.
- Zwarts, F. (1981). Negatief polaire uitdrukkingen I. *Glott International*, 4, 35-132.
- Zwarts, F. (1993). Three types of polarity. *Plural Quantification* (ed. F. Hamm, E. Hinrichs) içinde s. 177-238. Dordrecht: Kluwer (1998'de Ms. Groningen, University of Groningen'de yeniden baskı).
- Zwarts, F. (1995). Nonveridical contexts. *Linguistic Analysis*, 25, 286-312.

Extended Summary

The aim of this study is to review the literature on semantic licensing conditions of negative polarity items (NPIs) by pointing out the similarities and differences between the existing accounts. One of the main questions is to depict a coherent characterization that includes both the negative and nonnegative licensing environments in which NPIs occur crosslinguistically.

NPIs are linguistic items that are canonically dependent on the existence of a negative expression. In the following Turkish sentences, the absence of sentential negation yields ungrammaticality: “Bunu asla kabul etmiyorum!” (*Bunu asla kabul ediyorum.) “Hiç kimse gelmedi.” (*Hiç kimse geldi.) On the other hand, there are a number of linguistic environments which do not include overt negation but still license NPIs such as questions, conditionals, before-clauses, habituais etc. (Giannakidou, 2011).

Apart from negation, yes-no questions and protasis of conditionals are discussed in the literature within the nonnegative licensing environments of Turkish NPIs. Keleşir (2001) additionally points out the adjectival *-sIz* as a licenser when directly attached to the NPI *hiç kimse*. Zidani-Eroğlu (1997) and Besler (2000) state that the question marker *-mI* syntactically licenses NPIs in yes-no questions on the condition that it is marked on the predicate. Keleşir (2001) mentions distinct grammatical judgements of speakers with respect to *hiç kimse*'s illformedness in yes-no questions in contrast to *kimse* which used to be a bare indefinite according to Keleşir (2001). Based on a corpus search, Görgülü (2019) claims that *kimse* is still used as an indefinite in nonnegative contexts. In a nutshell, Turkish NPIs are attested largely in negative contexts while they can occur in a limited number of nonnegative contexts, as well.

Since the seminal work of Klima (1964), researchers have been working on sorting out the commonalities in the licensing environments of NPIs in a language or across languages, trying to predict what counts as a potential licenser. Klima assumed that in negative expressions licensing NPIs bear [+affective] feature. According to Ladusaw (1980), Klima's affective licensers share a common semantic property: downward entailingness in the sense that they allow inferences from more general to more specific properties. Based on this definition, Turkish *-mA* forms a downward entailing (DE) context in which NPIs are licensed. Similarly, negative existential *yok* and negative word *değil* are also downward entailing operators in Turkish. Zwarts (1993) conceptually defines two more NPI-licensing contexts which are subsets of DE contexts: “anti-additive” contexts (e.g., ‘nobody’ in English, Giannakidou, 2011) are a subset of DE while “antimorphic” contexts (i.e., classical negation, Zwarts, 1993) are a subset of anti-additive contexts. Depending on whether they are licensed by DE, anti-additive or antimorphic expression, Zwarts categorizes NPIs into three subgroups typologically: (i) weak NPIs, (ii) strong NPIs and (iii) super-strong NPIs. Based on this subcategorization, English *any* is a weak NPI while Dutch *ook maar iets* is a strong NPI. Turkish *sakin*, *katiyen* and *asla* can be classified under super-strong NPIs since they are merely licensed by antimorphic expressions (Görgülü, 2019).

DE-based accounts fail to account for non-negative contexts such as questions and protasis of conditionals, modals, subjunctive complements of propositional attitude verbs, habituais and disjunction, which are not DE (Heim, 1984; Giannakidou, 2002, 2006, 2011; among others). Therefore, a more general semantic notion that is flexible enough to capture variation in the NPI-residing environments is proposed: “non-veridicality” (Zwarts, 1995; Giannakidou, 1998, 2006). A linguistic expression is nonveridical if it does not express certainty about, or commitment to, the truth of a sentence (Giannakidou, 2011, p. 1675). Within the class of nonveridical items, negation (including ‘without’) is defined as “anti-veridical”. Depending on whether they are licensed by a nonveridical or an anti-veridical expression, Giannakidou distinguishes between “broad NPIs” and “strict NPIs” respectively. English either, the minimizers in Japanese and Korean and negative words in strict negative concord languages are only licensed by antiveridical functions, thus they are classified as strict NPIs. Turkish *hiç*, *hiç kimse* and *kimse* are broad NPIs since they can be licensed in nonnegative contexts which are not DE. All in all, nonveridicality as a semantic concept proposed by Zwarts (1995) and Giannakidou (1998, among others) encapsulates both DE and non-DE environments and thus has proved to be useful to account for the licensing conditions of NPIs crosslinguistically. In this study, we underline the semantic principles behind licensing phenomena by summarizing the existing accounts in the literature.

